

Cross societies of the European countries on the territory of the Ukrainian SSR. Many international Red Cross missions returned home, focusing on domestic health and medical issues. Overall, the second half of the 1920's mainly was less active in comparison with the previous years on the international arena that generally was prevalent for international organizations.

Keywords: international relations, international cooperation, international communication, Ukrainian Red Cross Society, Ukrainian Red Cross, Red Cross.

До редакції надійшла 25.10.2016.

УДК 94(477):331.105.44:37:342.8“192”

© Вікторія Проценко
(Київ)

УЧАСТЬ ОСВІТЯНСЬКОЇ ПРОФСПІЛКИ У ВИБОРАХ ДО РАД У 1920-Х РР.

У статті проаналізовано участь освітянської профспілки у виборах до рад у 1920-х рр. Ради були органами влади на місцях. На низовому рівні їх мережу представляли сільські та міські ради, а на волосному, повітовому та губернському – відповідні з'їзди рад. На основі наявних джерел та літератури розкрито діяльність освітянської профспілки у названих процесах. Автор показав форми та методи агітаційно-пропагандистської діяльності освітянської профспілки під час виборів до рад, кількісний склад та представництво освітян у радах. Розкрито основні напрямки роботи освітян під час виборчих кампаній у 1920-х рр. У статті зроблено наголос на адміністративному впливові на перебіг виборів.

Показано динаміку настроїв освітян щодо виборів впродовж 1920-х рр. Підкреслено, що освітянська профспілка була одним із основних важелів впливу на населення. До агітаційно-пропагандистської роботи активно залучалися секції наукових робітників, які у 1920-х рр. входили до складу освітянської профспілки. Показано, як за допомогою подібних виборчих технологій забезпечувалась перемога комуністичної партії, зміцнення її бази на селі, вирішувалось кадрове питання на селі. Вибірково акцентовано увагу на ставленні власне освітянської профспілки до агітаційної роботи під час виборів. Підкреслено, що очікуване наближення партійного апарату до мас виявило невідповідність рівня керівників з покладеними на них обов'язками.

Загалом показано, що діяльність освітянської профспілки у виборчих кампаніях до рад у 1920-х рр. здійснювалася у наступних напрямках: підготовча робота до перевиборів рад через аналіз попередніх виборчих кампаній та звітів про діяльність рад, перевірки ступеня виконання попередніх наказів. Освітяни допомагали виборчим комітетам виявляти осіб, позбавлених права голосу. Брالی участь у висуненні кандидатур та їх просуванні. Проводячи роз'яснювальну роботу серед дітей, використовували освітянську профспілку для рознесення виборчих карток, організації походів дітей по селу під час виборчих кампаній. Секції наукових робітників зв'язувалася з підприємствами, проводили низку виступів з місцевими комітетами, делегували науковців в села з доповідями та виступами.

Ключові слова: освітянська профспілка, ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (ради), вибори, агітаційно-пропагандистська робота, виборчий процес.

Важливою віхою в історії існування та розвитку вітчизняного виборчого права був період 1920-х рр. На початку 1920-х рр. остаточно сформувалася радянська політична система управління. Вона спиралася на широкі верстви населення, залучала їх до управління державою. Гасло «Кадри вирішують все», висунуте більшовицьким керівництвом на початку 1930-х рр. реально втілювалося в життя уже впродовж попередніх 1920-х рр. Характерною рисою адміністративно-командної системи було висунення на передній план партійного апарату, його збільшення та об'єднання з держав-

ним. На місцях цю політику уособлювали ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів.

З метою постійної ротації депутатського корпусу вибори до місцевих Рад проводилися щорічно. Але ті демократичні принципи, які були проголошені в 1917 р., виявилися не затребувані. Вибори до Рад були здебільшого непрямі, нетаємні й нерівні. У селянській за соціальним складом країні законодавчо закріплювалося переважне право міського населення при формуванні з'їздів рад усіх рівнів.

Вже на початку 1920-х рр керівництво країни поставило перед партійними і радянськими інстанціями завдання «залучення в перевибори 100 відсотків виборців». Але при цьому наголошувалося на необхідності «повної ізоляції (усунення) від виборів куркульства й інших антирадянських елементів». Партійні, радянські і каральні органи в масовому порядку почали «чистки» неблагонадійних виборців. Радянське керівництво вимагало завоювання рад, висунення на всі радянські пости найстійкіших і відданих представників.

Вагома роль у зазначених процесах належала галузевим профспілкам. Перед ними ставилося завдання очистити ради від неблагонадійних елементів та перетворити на підконтрольний апарат впливу на маси. Діяльність освітянської профспілки у суспільно-політичному житті країни УСРР у 1920-х рр. ототожнювалася з їх участю у політичних кампаніях, а, отже, активною діяльністю у організації виборів до рад та представництві у них.

Історіографія даної проблематики є фрагментарною. Дослідники торкалися лише окремих сторін цього питання, зокрема, висвітлювали становище науково-педагогічних кадрів, проблеми вчительського корпусу УСРР, підготовку освітян і напрямки їх формування за галузевим принципом. Водночас недостатня увага зверталася до аналізу функціональних ознак, професійної специфіки та суспільного статусу, участі у політичних кампаніях. На сьогоднішній день науковці основну увагу зосереджують на комплексному аналізі процесів трансформації радянського суспільства. Наголос у дослідженнях робиться на методах впливу радянської влади на пересічних громадян, на запровадженні радянської ідеології в побуті.

Загалом дослідники, аналізуючи становище освітян в 1920-і рр., торкаються питань їхніх професійних організацій, вирішення соціально-матеріальних проблем. Однак, ця тема не була предметом спеціального дослідження, подається фрагментарно, а, отже, потребує подальшого аналізу та вивчення.

Паралельно з переходом країни від війни до миру проводилась адміністративно-територіальна реформа. Відповідно до Конституції 1919 р. органами радянської влади на місцях вважалися: «Ради Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів (міські та сільські), обрані ними Виконавчі Комітети, з'їзди Рад (губерніальні, повітові, волосні), а також обрані ними Виконавчі Комітети»[1]. Внаслідок адміністративно-

територіальної реформи 1924–1925 рр. започатковано триступеневу систему управління: центр-округ-район, відповідно до якої створювалися місцеві органи влади.

1920 р. в УСРР кількість губернських та повітових революційних комітетів і виконавчих комітетів була майже однаковою: 7 губернських революційних комітетів та 5 губернських виконавчих комітетів, 46 повітових революційних комітетів та 51 повітовий виконавчий комітет, а на волосному рівні революційних комітетів існувало в два рази більше – 11131 революційний комітет проти 651 виконавчого комітету. Такий стан речей підривав і так не великий рівень підтримки більшовиків [13, с. 124]. Виборність вищих органів державної влади до 1924 р. юридично не було закріплено. Законодавство про вибори не було систематизовано, не існувало регламентації виборчих прав населення та організації виборчого процесу.

Тому у результаті виборчої кампанії 1921–1922 рр. в усіх губерніях УСРР замість революційних комітетів створювалися ради. На низовому рівні їх мережу представляли сільські та міські ради, а на волосному, повітовому та губернському – відповідні з'їзди рад.

Однак, на середину 1920-х рр. вони ще не були сформовані в багатьох містах. На Першій всеукраїнській нараді міських рад 5–7 жовтня 1925 р. було представлено лише 29 міських рад з 68 населених пунктів, які на той момент мали офіційний статус міста [14, с. 2]. На виборах 1924–1925 рр. взяло участь лише близько 35% виборців. Цей показник по містах складав 54,3%, а по селах він був нижчим за середній результат по республіці.

Перед радянською владою постало нагальне завдання виправлення такого становища шляхом активізації діяльності рад. Початок періоду активної пильності до діяльності рад було покладено на XIII з'їзді РКП(б) в травні 1924 р. У документах з'їзду відзначалося, що перед партією стояло «серйозне завдання залучення широких мас в активну роботу в радах, союзах і кооперації». Як наслідок, дані вказівки центру почали втілювати в життя на місцях. IX з'їзд рад УСРР у 1925 р. постановив проводити вибори один раз на рік. До цього виборча кампанія до рад проводилася через кожні шість місяців.

Лише 16 січня 1925 р. прийнята постанова та інструкція Президії ЦВК СРСР «Про перевибори до рад» та пізніше постанова ВУЦВК і РНК УСРР «Про виборчі права громадян і про порядок проведення виборів» від 18 листопа-

да 1925 р. Важливими кроками з посилення регламентації діяльності рад стало прийняття у 1925 р. нових положень «Про окружні з'їзди Рад та окрвиконкоми», «Про районні з'їзди Рад та райвиконкоми», «Про сільські Ради». Так була сформована «радянська демократія», що базувалася на класових основах [10, с. 106].

Зі встановленням однопартійної системи більшовики оголосили про проведення «першої широкої та відкритої» виборчої кампанії. Цим рішенням передувала значна політична, ідеологічна та організаційна робота. Звичайно, що відкритість виборчої кампанії була умовною, більшовики пішли на перевибори лише тоді, коли стали впевненими у своїй силі, можливостях маніпулювати селянством. Потрібно звернути увагу на те, що система проведення виборів до рад і підрахунку голосів законодавчо не встановлювалася, а самі вони провадилися за аналогією виборів до партійних органів.

Остаточо статус рад, як органів влади на селі, було встановлено в 1927 р. Одночасно проходив процес активізації діяльності міських рад. Протягом виборчої кампанії 1925–1926 рр. вперше створені селищні ради. Поступово збільшилася кількість міських рад. На 1926 р. вони вже існували в 74 містах, а в 1930 – в 94. Нове положення «Про міські ради УСРР» затверджено 12 жовтня 1927 р. У 1927 р. активність виборців становила 50,7%, а в 1929 р. вже 63,2%. Таким чином, за допомогою нормативно-правових актів юридично закріплено статус рад у 1920-х рр. Вибори до рад відбувалися під контролем більшовиків. Ради підбиралися за ознакою слухняності – ніякі опозиціонери до них не допускалися, права відкликання депутатів не існувало, депутати не відповідали перед виборцями, а виконавчі комітети перед радами, які були відірвані від них і втрачали авторитет.

За таких умов вимоги радянської влади до освітянської профспілки зростали. Пропагувалася якнайширша активність спілки працівників освіти у сфері ідеологічної підготовки та агітаційного забезпечення даних процесів. Будь-які прояви пасивності сприймалися негативно [6, арк. 110]. За визначенням Всесоюзної Центральної Ради Профспілок основним завданням освітянської профспілки у виборах та перевиборах рад зводилося до широкої агітаційної політики [4, с. 2]. Таким чином, радянська влада базувалася не тільки на насиллі, але й на пропаганді. Безпосередня пов'язаність рад з населенням давала можливість піднімати мільйони людей на реалізацію завдань, які керівники

партії вважали пріоритетними. Ради всіх рівнів, в яких працювали десятки і сотні тисяч депутатів, стали ефективним «передавальним пасом» від керівників державної партії до всього населення. Без організаційних та ідеологічних зв'язків з народними масами більшовики були б неспроможні перебудувати найглибші основи повсякденного життя у відповідності з настановами своєї партійної програми.

25 лютого 1920 р. Президія ВУЦВК на основі рішень VIII Всеросійської конференції РКП(б) прийняла постанову «Про призначення повсюдних виборів в ради та про порядок обрання на IV Всеукраїнського з'їзду рад». Відповідно до цієї постанови обирати мали насамперед у містах, тому наголос був зроблений на відповідних організаційних заходах щодо виборів у губернських містах. Наприклад, по Полтавській окрузі право обирати було надано лише профспілкам і червоноармійцям гарнізону м. Полтави. Вибори проводилися виключно на загальних зборах професійних спілок [12, арк. 60].

Про настрої щодо виборів до рад та ставлення до влади свідчить звіт Київського губернського відділу ГПУ у 1923 р. У ньому зазначалося: «Що стосується службовців, то вони у більшості являють собою інертну масу. Кампанія перевиборів у ради очікуваного пожвавлення в масу радслужбовців не внесла. Якого-небудь інтересу виявлено не було; якщо ними й поводитись у Ради комуністи, то це робилось як би машинально. Як факт можна вказати, що на передвиборні та виборні збори спілки «Радпрацівників» (Черкаська округа) із загального числа понад 500 з'явилося не більше 150. Антирадянський елемент серед службовців (не лише рядових, але й відповідальних працівників, особливо спеців), продовжує виявляти незадоволення Радвладою, Компартією та їх заходами і висловлює сподівання на ... «швидкий кінець існуючого ладу». Реакційний елемент відмічено не лише серед учительства, але й серед професури вищих навчальних закладів».

Таким чином, складніше, ніж у містах, йшло утвердження монополії комуністів на селі. Це було пов'язано з наявністю істотних протиріч між селянством і більшовицькою ідеологією та політикою. Селяни були власниками, а більшовики виступали проти власності. Комуністи не допускали утворення суто селянських організацій, щоб не мати альтернативи своїй владі. Тому компартійна влада вдавалася до певних політичних маневрів з тим, щоб утримати контроль над селом.

У 1926 р. проведено аналіз на основі 19 округів УСРС щодо кількісної участі освітян у сільських радах за 1925 р. виборний рік [10, с. 2]. За опублікованими даними по міських та селищних радах 457 з 18108 учителів брали участь у роботі рад, що становило 2,5%. У промислових містах цей відсоток складав 1,8%, а по селищних – 4,2%. Статистичні органи обраховували вчителів по групі службовців. Серед цієї соціальної категорії у міських та селищних радах учительство по УСРС становило 9,2%, по промислових містах – 4,1%, по непромислових – 4,1%, по селищах – 17,5%. Загальна кількість учителів по містах та селищах на грудень 1925 р. за даними відділу статистики Народної освіти ЦСУ становила 14933. Таким чином, міське та селищне вчительство надіслало до рад 3% зі свого складу. Необхідно зазначити, що обраховувалося лише вчительство трудових шкіл. Інших категорій освітян (політосвітні заклади, дошкільників) відділ Центрального статистичного управління України не обраховував, як окремі категорії. Всі вони були віднесені до категорії «службовців».

Кількість сільських рад по УСРС на 1926 р. нараховувалася 103666. Усіх членів сільських рад 244781, з них учителів – 10081, що становило 4,1%. Число кандидатів – 1309 осіб, або 2,5% від загальної кількості кандидатів у сільські ради. У групі службовців учителі становили 34,9% (члени сільських рад), і 40,2% (кандидатів). На загальну кількість членів національних сільських рад – 15487) припадало 674 учителі, 4,3%. По окремих національних радах учителі становили до загальної кількості цих рад – єврейських – 6,7%, польських – 6,2%, німецьких – 4,6%, чеських – 4%, молдовських – 3,5%, російських – 3%. Партійно-державні апарати новостворених рад комплектувались та виховувались під тиском і в умовах досить потужної політики коренізації. Цьому сприяла та обставина, що на керівну роботу в округах і районах було висунуто багато керівників із числа українців та національних меншин, які проживали в окружних та районних центрах. Це все значно зміцнило більшовицьку владу на місцях, тому що збільшився рівень довіри до представників цієї влади з боку місцевого населення.

У ревізійних комісіях кількість учительства збільшилася. Так на 31090 членів ревізійних комісій припадало 2411 учителів, тобто 7,5%: у числі кандидатів мали 454 учителі – 3,8% до загальної кількості кандидатів у ревкомісії. Якщо проаналізувати статистику по сільрадівському активу (членів та

кандидатів сільських рад, членів та кандидатів ревізійних комісій), то співвідношення було наступним: 339816 – загальна кількість, з них освітян – 14255, тобто 4,2%. За даними ЦСУ УСРС, на грудень 1925 р. кількість сільських учителів складала 36892. Отже, з цієї кількості до сільрадівського активу ввійшло 14255 або 38,6% його складу. Найвищий відсоток давали прикордонні округи (Кам'янецька, Могилівська, Коростенська, Проскурівська, Вінницька й Волинська). Майже однаковий відсоток у округах Правобережжя, Лівобережжя та Степової України. Найменший відсоток становили округи Донбасу (Артемівська, Луганська, Сталінська). Громадська активність учительства виявлялася не тільки у роботі сільських рад. На з'їздах новостворених рад учительство також брало активну участь. Серед усієї кількості делегатів з'їздів рад – (48067) учителів було 3824 осіб, тобто 7,9%. У групі службовців освітяни становили 27,2%. На окружні з'їзди рад було послано 796 учителів, що становило 4,9% усіх делегатів відповідних з'їздів та 11,5% службовців. У виконавчих комітетах рад освітяни також брали активну участь. Зокрема, в окружних виконавчих комітетах було 40 вчителів, районних – 680, голів сільрад – 19 [10, с. 2].

Робота освітян у виборчій компанії до рад у 1928 р. здійснювалася у наступних напрямках: підготовча робота до перевиборів рад через аналіз попередніх виборчих компаній та звітів про діяльність рад, перевірка ступеня виконання наказів. Освітяни допомагати виборчим комітетам виявляти осіб, позбавлених права голосу. Одним із найважливіших було висунування кандидатур та їх просування.

В агітаційно-пропагандистській роботі широко використовувалася школа. Проводячи роз'яснювальну роботу серед дітей, використовували освітянську профспілку для рознесення виборчих карток, організація походів дітей по селу під час виборчих компаній [5, с. 2].

Освітяни Харківщини про підготовку до перевиборів рад зазначали: «Нині по всіх виборчих комітетах і по всіх перевірочних комісіях працюють освітяни. Робітники-освітяни розподіляються по кутках, сотнях на селі, ведуть роз'яснювальну роботу, беруть участь у роботі сільбудів, хат-читалень, серед бідноти, серед жіноцтва. Розгортають роботу та притягають до неї дітвору в школах. Члени райкомів проводять виїзди по низових профосередках і допомагають по роботі. Освітяни беруть активну участь у роботі перевірочних комісій, виступають на збо-

рах КНС, в хатах-читальнях, збирають жіноцтво, виступають на батьківських зборах, з дітьми готують плакати, картки, гасла, улаштовують походи, демонстрації. Виготовляють діаграми про п'ятирічний план будівництва, діаграми досягнень радянської влади. Діти по школах влаштовують куточки і по деяких районах влаштовують куточки у себе в хатах. В день виборів освітяни влаштовують по селу похід-демонстрацію з дітьми з плакатами: «Дайте нам до ради гарних робітників» [5, с. 2]. Про активність у місті у періодичній пресі говорилося: «Активність у місті значно слабша. В місті ще не розкуркулились, в більшості обмежились заслуховуванням доповідей про перевибори. Лише окремі освітні профгрупи уважно поставились, намітили плани роботи, розробляють роботу в стінгазетах, працюють на виборних ділянках, зв'язуються з підприємствами» [5, с. 2].

Пріоритетного значення влада надавала агітаційно-роз'яснювальній роботі під час підготовки та проведення виборів. Починаючи з листопада 1928 р., в пресі систематично висвітлювався хід підготовки до виборів. У багатьох округах були створені спеціальні групи відповідальних кореспондентів, запроваджені змагання з висвітлення перебігу виборчої кампанії, підготовлені агітаційні фільми про боротьбу з куркулями, у села виїздили пересувні театри з відповідним репертуаром. Перебіг виборів та важливість участі у виборчому процесі освітянської профспілки освітлювалося на сторінках періодичного видання освітян «Народний вчитель». Зокрема, ідеологічно забарвлені статті розкривали необхідність долучення освітян до участі у виборах до рад.

У засобах масової інформації влаштовувалась перекличка-змагання між окремими округами, районами, підприємствами з питань «надання особистої допомоги від пролетаріату міста – селу». Однак названі процеси носили формальний та показовий характер. Так, із Харкова було направлено у підшефні села 150 робітників і робітниць, із Київського округу – 600 осіб. Луганський округ надіслав 65 робітничих бригад, Дніпропетровський – 86, Лисичанський – 224 робітники. Усього по країні понад 50000 осіб виїхали на село. Робітничі бригади Києва у складі 74 і 13 робітників за два заїзди охопили 230 сіл із перебуванням у кожному від 8 до 30 днів. До бригад обов'язково входили освітяни, про що обов'язково звітувалося на засіданнях спілки. Крім того, створювалися спеціальні наради, що мали на меті покращити роз'яснювальну роботу серед селян. У підшефні

райони відправлялися бригади з метою проведення агітаційної роботи. Робота бригад складалася із роз'яснювальної роботи серед населення і практичної допомоги сільським школам у проведенні кампанії, мобілізації сільського населення на здійснення завдань, робота в хатах-читальнях, будинках селянина, з 9 міст (Київ, Дніпропетровськ, Полтава, Сталіно, Луганськ, Кривий Ріг, Бердичів, Харків, Каменське) послано на село 197 бригад [6, арк. 113].

Проте вибори до селищних рад проходили складно, радянська влада ще не здійснювала тотального контролю на селі. Були зафіксовані випадки, коли після виборів кількість комуністів у місцевих радах зменшувалась, виставлялися кандидатури колишніх поміщиків, селяни подавали альтернативні списки, що не пройшли попередніх узгоджень із представниками влади, до рад потрапляли комсомольські активісти, яким не виповнилося 18 років.

Найбільша ставка робилася на освітянську профспілку, повсюдно скликалися районні та окружні конференції, присвячені питанням перевиборів рад. Освітян включали до складу виборчкомів, вони проводили лекції з дітьми та батьками, агітували на батьківських зборах, брали участь у різноманітних змаганнях і акціях, зокрема, відраховували власні кошти із заробітної платні на преміювання кращих з перевиборчої підготовки рад. Зустрічалось також і відкрите небажання вчителів займатися агітаційною роботою та викриттям «куркулів». Школярі-піонери до перевиборчої кампанії власноруч виготовляли плакати, придумували гасла, проводили демонстрації, огляди-конкурси, заповнювали повістки, вели роз'яснювальну роботу серед батьків. Таким чином, влада впливала на «несвідомих батьків» через дітей та покращила явку виборців на збори та дільниці.

Крім того, секції наукових працівників брали участь у підготовці до перевиборів рад. Вони зв'язувалася з підприємствами, проводили низку виступів з місцевими комітетами, делегували науковців у села з доповідями та виступами» [7, с. 3]. За даними по Полтавській окрузі було проведено засідання бюро СНР, утворено бригаду з 3 осіб для виїздів на село, проведено 12 зборів, обрано членами міської ради 4 члени СНР [6, арк. 189].

Секція наукових робітників зв'язувалася з підприємствами, проводила низку виступів з місцевками ВНЗ, ставилося завдання надіслати наукові сили на перевибори рад на село з доповідями, виступами. Крім того, вона розгортала роботу у будинках освіти – за допо-

могою доповідей, консультацій, перекличок, демонстрування фільмів [7, с. 3].

Київська окружна філія спілки працівників освіти зазначала: «Правління спілки видавало на кожний район певну кількість грошей, щоб цим підсилити живий інструктаж робітників на місцях з боку членів районних комітетів та районних місцевих комітетів. Це був другий етап нашої роботи» [8, с. 5].

Ще однією виборчою технологією була популяризація виборів через розклеювання відповідних наклейок на побутові товари. Подібні завдання ставилися освітянам на перефії. Найпоширенішими та найуживанішими були цигарки, сірники. Більше того, школи писали листівки, присвячені перевиборам рад, в хатах-читальнях влаштовували червоні кутки, де вивішували списки рекомендованих кандидатів в ради. Наприклад, по Павлоградському району випущено 67 газет, Велико-Теплицькому – 36, Каменському – 13. По 28 районах випущено 899 газет. Школи брали на себе завдання розповсюдження періодичної літератури. Крім того, вони заповняли виборчі картки та розносили виборцям. Так, по Софіївському районі заповнено виборчих карток 5160, з них рознесено – 4080, Полтаві – заповнено 19196, рознесено 13032. Проводилися масові вечори та спектаклі із відповідним репертуаром про перевибори рад. По 15 районах масових вечорів і спектаклів проведено 283, шкільних демонстрацій по 23 районах – 215. По містах проводилася робота з неорганізованим населенням шляхом прикріплення шкіл до певних районів. Були організовані бригади по 40-50 осіб, що проводили роз'яснювальну роботу. На окраїнах школи проводили карнавали, випускали бюлетені, організували сигнальні пости [6, арк. 112]. Всі ці заходи проводилися з метою якнайширшої популяризації виборчого процесу та формування комуністичного світогляду у пересічного населення. По 121 району кількість освітян, членів виборчих комітетів, становила 2504. Агітаційно-пропагандистська робота була направлена на максимальне охоплення та популяризацію. Лише по 40 районах прочитано 3998 доповідей. Явка освітян значно виросла, так по Березівському районі складала 100%, Каменському – 100%, Глухівському – 100%, Василівському – 100%, Дніпропетровському – 97%, Зельському – 93%, Хорольському – 95%, Одесі – 86%. По 71 району у середньому явка складала 92% [6, арк. 116].

У звіті III Всеукраїнського з'їзду спілки працівників освіти про вибори до рад у

1928 р. наголошувалося: «Відзначалася менша активність у порівнянні з членами виробничих спілок, подекуди випадки пасивності. По звітах сільських рад і РВК участь учительства зводилася до суто декларативного рівня. Відсутні практичні заходи щодо організації проведення перевиборів рад. Прослідковувалися випадки слабкої агітаційної пропаганди, не скрізь були обрані до Рад працівники освіти».

У звіті Херсонського міськкому спілки працівників освіти «Про проведення кампанії перевиборів Рад» говорилося: «Силами культпрацівників була проведена роз'яснювальна робота серед робітників – доповіді на заводах та підприємствах по місту та доповіді по колбудах. Наприклад, по місту було проведено – 32 доповіді, по селу – 71. Для допомоги міській раді в проведенні підготовчої кампанії виділено 6 бригад по 6–7 осіб в кожній, а на селі 16 учителів введено до складу виборчих комітетів по різних сільських радах, 52 учителі працювали у виборчочках, 102 учителі брали участь у перевірці роботи сільрад. Під час перевиборів освітян й робітників майстерень «Друзі дітей» та «Шитвопрому» було прикріплено до виборчих дільниць. Присутність на перевиборах 85% від загальної об'єднаної кількості виборців по місту, а по селах перевибори відбувалися у різні терміни [6, арк. 158–160].

Однак були випадки відмови від участі у виборах. Наприклад, у с. Суємцях учителька на зборах наголосила: «Я ніколи не проводила зборів, не виступала, і тепер не буду проводити» [6, арк. 162]. У інших даних говорилося, що «коли я працювала в Харківській окрузі був заколот селян, всі вчителі розбіглися та поховались, а я ходила по селу і мене ніхто не чіпав, адже я не виступала за організацію колгоспу» [6, арк. 162].

Із звіту про хід кампанії та наслідки перевиборів до рад по Чигиринському району: «За 4 дні до виборів учні рознесли оповістки населенню. Скликали збори батьків і все населення і в час перевиборів доглядали дітей в яслах. Ясел було встановлено – 52. У кожному селі для виборів випускали спеціальний номер газети – 15. У сільбудах та хатах-читальнях проводилися спеціальні збори молоді по питанню перевиборів рад. Зокрема, у Чигирині усі збори проходили з художньою частиною (кіно, музика, співи). Бригади працювали по кутках, де спільно з населенням обговорвали наказ ЦК ВКП(б) (організація у Чигирині 2 семирічок, технікума, залізничний рукав – Фундукліївка – Чигирин, устаткування млина

районного значення, відкриття другої лікарні, колективізація на весну 32 року. Також використовувалися соціалістичні змагання між бригадами, що працювали на селах, щоб таких, які надто кволо ставились до компанії не було» [6, арк. 165–166]. Явка на зборах – 86%, проти 56% минулого року. Зокрема, колгоспників – 78,8%, КНС – 80,9%, учителів – 98%. Обрано до рад: партійців – 14,1%, комсомол – 6,1%, жінок – 22,8%, КНС і колгоспи – 56%, учителів – 3,8% [6, арк. 166]. Із декадної збірки «Про хід роботи по перевибірній кампанії» по Решетилівському районі Полтавської області: «Під час виборів була утворена художня бригада з активу членів спілки в кількості 13 чоловік, яка обслуговувала художньою працею 11 сільрад по району. Учнями страших груп Решетилівської семирічки було організовано 11 художніх бригад у складі 90 чоловік, які обслуговували 10 виборчих ділянок. Силами учнів старших груп та освітян заповнювалися виборчі картки по 20 сільрадам, влаштовано в день перевиборів 21 демонстрація школами під гаслом «100% явки на виборчі збори Рад». Відповідно до результатів перевиборів сільських рад, кількість освітян у складі сільрад у 1930 р. складала 37% проти 12%. У складі перевибраних рад освітяни займали по більшості

керівні посади – члени президій сільрад, голови секцій, культурних і сільськогосподарських гуртків, заступники голів сільських рад [6, арк. 167].

Отже, недемократичні принципи формування органів влади, тиск партійних інстанцій не сприяли підвищенню інтересу населення до участі у виборах. Поєднання масованої пропагандистської кампанії з адміністративним тиском допомогло забезпечити значне зростання участі населення у виборах депутатів рад. Багато в чому такі результати стали можливими завдяки цілеспрямованій політиці, спрямованій на залучення масової профспілки освітян до участі у виборах до рад. Для утримання свого політичного домінування радянська влада активно використовувала освітянську профспілку, як засіб впливу на пересічне населення. Більшовики, методами примусу, нав'язували комуністичну ідеологію, закритий простір і постійна агітація сприяла зміні їхньої ідеології. Агітаційно-пропагандистська діяльність під час проведення державних кампаній з перевиборів рад була яскравим прикладом цих процесів. Радянська організація влади сформувала величезний бюрократичний механізм, який гарантував певну стабільність з використанням системи надзвичайних органів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Слюсаренко А.Г., Історія української конституції / А.Г. Слюсаренко, М.В. Томенко. – К. : Знання України, 1993. – 192 с.
2. Сільські ради у 20–30-х рр. ХХ ст. Державний архів Миколаївської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: archiv.mk.ua/public/melnik/4.p.
3. Профспілки у перевиборах рад // Народний учитель. – 1927. – №4(108). – 26 січ. – С. 2.
4. До всіх окрфілій спілки РОБОС. Про перевибори рад // Народний учитель. – 1928. – №47(198). – 21 лист. – С. 2.
5. ЦДАВО України. – Ф. 2717. – Оп. 3. – Спр. 131. – Арк. 189.
6. Освітяни Харківщини про підготовку до перевиборів рад // Народний учитель. – 1929. – №1(204). – 5 січ. – С. 3.
7. На заклик Харкова – Київ відповідає // Народний учитель. – 1929. – №4(207). – 23 січ. – С. 5.
8. Звітна компанія на місцях // Народний учитель. – 1929. – №4(207). – 23 січ. – С. 5.
9. Учителство в радах // Народний учитель. – 1927. – №2(107). – 12 січ. – С. 2.
10. Коцур В.П. Ради в політичній системі радянської України (1920–1930 рр.) / В.П. Коцур // Спеціальні історичні дисципліни. – 2011. – № 18. – С. 100–108.
11. ДАПО. – Ф. 1865. – Оп. 1. – Спр. 3.
12. Бюлетень 5-го Всеукраїнського з'їзду рад. – 1921. – № 5.
13. Первое Всеукраинское совещание городских Советов, 5–7 октября 1925 года: Стенографический отчет и материалы. – Харьков, 1925.
14. Маркова С. Місцеві вибори в УСРР та національних республіках СРСР у 1927, 1929 роках: порівняльний аналіз // Мандрівець. – 2011. – № 3.
15. ІХ Всеукраїнський з'їзд рад. Стенографічний звіт. – Харків, 1925.
16. Кульчицький С. Національна політика більшовиків в Україні під час створення комуністичного ладу / С. Кульчицький // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. – 2005. – Вип. 13. – С. 3–56.

REFERENCES

1. Sljusarenko A.G., Tomenko M.V. Istorija ukrai'ns'koi' konstytucii' / A.G. Sljusarenko, M.V. Tomenko. – K. : Znannja Ukrai'ny, 1993. – 192 s.
2. Sil's'ki rady u 20–30-h rr. HH st. Derzhavnyj arhiv Mykolai'vs'koi' oblasti [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: archiv.mk.ua/public/melnik/4.p.
3. Profspilky u perevyborah rad//Narodnyj uchytel'. – 26 sichnja 1927 roku. – №4(108). – S. 2.
4. Do vsih okrfilij spilky ROBOS. Pro perevybory rad// Narodnyj uchytel'. №47(198). – 21 lystopada 1928 roku. – S. 2.
5. CDAVO Ukrai'ny. – F. 2717. – Op. 3. – Spr. 131. – Ark. 189.
6. Osvitjany Harkivshhyny pro pidgotovku do perevyboriv rad//Narodnyj uchytel'. – №1(204). – 05 sichnja 1929 roku. – S. 3.
7. Na zaklyk Harkova – Kyi'v Vidpovidaje// Narodnyj uchytel'. – №4(207). – 23 sichnja 1929 roku. – S. 5.
8. Zvitna kompanija na miscjah//Narodnyj uchytel'. – №4(207). – 23 sichnja 1929 roku. – S. 5.
9. Uchytel'stvo v radah// Narodnyj uchytel'. – 12 sichnja 1927 roku. – №2(107). – S. 2.
10. Kocur V.P. Rady v politychnij systemi radjans'koi' Ukrai'ny (1920–1930 rr.) / Kocur V.P. // Special'ni istorychni dyscypliny. – 2011. – № 18. – S. 100–108.
11. DAPO. – F.1865. – Op. 1. – Spr. 3.
12. Bjuletен' 5-go Vseukrai'ns'kogo z'i'zdu rad. – 1921. – № 5.
13. Pervoe Vseukraynskoe soveshchanye gorodskych Sovetov, 5–7 oktjabrja 1925 goda: Stenografycheskij otchet y materyaly. – Harkov, 1925.
14. Markova S. Miscevi vybory v USRR ta nacional'nyh respublikah SRSR u 1927, 1929 rokah: porivnjal'nyj analiz // Mandrivec'. – 2011. – № 3.
15. IH Vseukrai'ns'kij z'i'zd rad. Stenografichnyj zvit. – Harkiv, 1925.
16. Kul'chyc'kyj S. Nacional'na polityka bil'shovykiv v Ukrai'ni pid chas stvorennja komunistychnogo ladu /S. Kul'chyc'kyj//Problemy istorii' Ukrai'ny: fakty, sudzhennja, poshuky: Mizhvid. zb. nauk. pr. – 2005. – Vyp. 13. – S. 3–56.

© **Виктория Проценко**
(Киев)

УЧАСТИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОФСОЮЗА В ВЫБОРАХ В СОВЕТЫ В 1920-Х ГГ.

В статье проанализировано участие образовательного профсоюза в выборах в советы в 1920-х гг. Советы были органами власти на местах. На низовом уровне их сеть представляли сельские и городские советы, а на волостном, уездном и губернском – соответствующие съезды советов. На основе имеющихся источников и литературы раскрыта деятельность образовательного профсоюза в названных процессах. Автор показал формы и методы агитационно-пропагандистской деятельности образовательной профсоюза во время выборов в советы, количественный состав и представительство педагогов в советах. Раскрыты основные направления работы педагогов во время предвыборной кампании в 1920-х гг. В статье сделан акцент на административном воздействии на ход выборов.

Показано динамику настроений педагогов по выборам на протяжении 1920-х гг. Подчеркнуто, что образовательный профсоюз был одним из основных рычагов воздействия на рядовых граждан. К агитационно-пропагандистской работе активно привлекались секции научных работников, которые в 1920-х гг. входили в состав образовательного профсоюза. Показано, как с помощью подобных избирательных технологий обеспечивалась победа коммунистической партии, укрепление ее базы на селе, решался кадровый вопрос. Выборочно акцентировано внимание на отношении собственно образовательного профсоюза к агитационной работе во время выборов. Подчеркнуто, что ожидаемое приближение партийного аппарата к массам выявило несоответствие уровня руководителей с возложенными на них обязанностями.

В общем показано, что деятельность образовательного профсоюза в предвыборных кампаниях в советы в 1920-х гг. осуществлялась по следующим направлениям: подготовительная работа к перевыборам советов через анализ предыдущих избирательных кампаний и отчетов о деятельности советов, проверке степени выполнения предыдущих приказов. Педагоги помогали избирательным комитетам выявлять лиц, лишенных права голоса. Участвовали в выдвижении кандидатур и их продвижении. Проводя разъяснительную работу среди детей, использовали образовательный профсоюз для разнесения избирательных карточек, организации походов детей по селу во время

предвыборных кампаний. Секции научных работников связывалась с предприятиями, проводили ряд выступлений с местными комитетами, делегировали ученых в села с докладами и выступлениями.

Ключевые слова: образовательный профсоюз, Советы Рабочих, Крестьянских и красноармейских депутатов, выборы, агитационно-пропагандистская работа, избирательный процесс.

© **Viktorija Protsenko**
(Kyiv)

PARTICIPATION OF THE EDUCATION TRADE UNION IN ELECTION PROCESS TO THE SOVIET IN 1920TH

In this article is analyzed participation of the education trade union in election process to the Soviets in 1920th. Soviets were local authorities. At grassroots their network was representing rural and urban councils. On each administrative level were appropriate soviet congresses. Based on available sources and scientific literature reveal the activities of educational unions in these processes. The author showed the forms and methods of advocacy activities of educational unions during election processes to the Soviets. In article are showed the number of members and delegates of educationalists in the councils; revealed their main work directions during the election company in the 1920th. The article highlighted the administrative impact on the election. The main emphasis is on administrative impact on the election process.

In article are showed dynamics of relevance of educationists about the elections at the beginning and at the end of the 1920th; Emphasized, that the education union was one of the main levers of influence on average people. During that time, unions of scientific workers were actively involved to the advocacy activities. In 1920th they were part of education trade union. It is shown how was provided electoral victory of the Communist Party, strengthening its base in rural areas, resolved staffing issues in the village, because to using these technologies; Selectively accented attention on attitudes of education union to campaigning during elections. In article emphasized that the expected approach of the party apparatus to the masses found discrepancy of the level of leaders and their duties.

Generally shown that activities of educational trade unions in election campaign to the Soviets in 1920th was carried out in next directions: They were engaged in preparations for the re-elections through analysis of previous election campaigns and reports on the activities of Soviet; They checked the degree of fulfillment of the previous tasks; They helped the election committees identify persons deprived of their voting rights; They were involved in nominating candidates and their promotion; Soviet authorities were used educational trade union for delivery election cards and organizing children of trekking through the village during election campaigns; Section of scientific workers were contacted with businesses, conducted a series of performances with local committees and were delegated scientists to the village for presentations and performances.

Key words: education trade union, Soviets, election, advocacy activities, election process.

До редакції надійшла 21.10.2016.

УДК 338.28:627.8.05(477.75)»1951/1953»

© **Павло Сацький**
(Київ)

ПРОЕКТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БУДІВНИЦТВА ПІВДЕННО-УКРАЇНСЬКОГО І ПІВНІЧНО-КРИМСЬКОГО КАНАЛІВ НА ТЕРИТОРІЇ УРСР (ДО 1954 Р.) І КРИМУ У 1950–1953 РР.

Дослідження присвячено проблемі проектного забезпечення будівництва Південно-Українського і Північно-Кримського каналів. Будівництво каналів розпочато на підставі постанови Ради Міністрів СРСР і ЦК КП(б)У від 20 вересня 1950 р. «Про будівництво Каховської гідроелектростанції, Південно-Українського, Північно-Кримського каналів і про зрошення земель південних районів України і північних районів Криму». Цей проект отримав статус «будівництва комунізму» і мав бути реалізований на території УРСР (у межах до 1954 р.) і Криму. Метою проекту було створення умов для сільськогосподарського виробництва у південних регіонах України і в північних районах Криму. Будівництво Південно-Українського і Північно-Кримського каналів мала здійснювати організація Головне Управління «Укрводбуд» Міністерства бавовництва СРСР, оскільки у планах радянського керівництва було розгортання масштабного культивування бавовника на півдні України.

Звертається увага на процес пошуку інституцій, які мали здійснювати проектування каналів. Так, на нараді в ЦК КП(б)У з приводу постанови, на підставі якої мало розпочатися будівництво